

Філамацкі “Грааль” Адама Міцкевіча

Тры філамацкія вершы Адама Міцкевіча мелі надзвычай важнае значэнне не толькі для яго асабістай творчай біяграфіі, не толькі для ўсяго развіцця філамацкага руху (бо выконвалі ролю яго маніфестаў), але і для практычнага станаўлення рамантызму ў польска-беларускай культурнай прасторы. Маюцца на ўвазе вершы “Hej, radością oczu błysną” (верш вядомы ў беларускіх перакладах як “Песня”, або “Песня Адама”), “Hej, użyjmy żywota!” (“Песня філарэтаў”) і “Oda do młodości” (“Ода да маладосці”). Напісаныя спецыяльна ў якасці філамацкіх гімнаў, яны выконвалі пабуджальную, арганізацыйную, салідарніцкую функцыі апрача таго, што былі самі па сабе шэдэўрамі паэтычнага гларыфікацыйнага пісьма. Гісторыя стварэння, выканання і ўспрыняцця гэтых твораў досыць падрабязна апісана ў мемуарных і літаратуразнаўчых (польскіх) крыніцах, аднак у беларускім міцкевічазнаўстве гэтым твораў нададзена не так шмат увагі (найперш з-за засяроджанасці гэтай увагі на такіх творах, як баллады, паэмы “Дзяды” і “Пан Тадэвуш”, дзе найбольш яскрава выявіліся беларускія рэаліі). Актуальным, на наш погляд, ёсць і зварот да названых твораў дзеля іх новай і больш глыбокай інтэрпрэтацыі ў сувязі з вяртаннем Міцкевіча на Беларусь – на бацькаўшчыну – і асэнсаваннем яго творчай спадчыны ў беларускім культурным кантэксце як неадменнага нацыянальнага здабытку (што, безумоўна, ніяк не змяншае вызначальнай ролі паэта ў польскай літаратуры).

Названыя вершы звязаны з самым пачаткам рамантычнай творчасці Міцкевіча ў віленска-ковенскі перыяд. Напісаныя ў 1819-20 гг., яны, як бачна з іх празрыстага зместу, былі прысвечаны вітанню братэрскай шчырасці адносінаў, у іх гучаў заклік служыць айчыне, свабодзе і сяброўству. Выхаваўчая і маральная скіраванасць гэтых вершаў была найшчыльнейшым чынам звязана з этычнымі нормаў сарматызму – ментальнасцю, якая вызначала характар і асаблівасці жыцця народаў былой Рэчы Паспалітай, чвэрць стагоддзя перад тым адыйшоўшай у гістарычны нябыт. Пакаленне філаматаў, несумненна, яшчэ добра адчувала дух і водар той эпохі – эпохі незалежнасці і правоў, за аднаўленне якіх змагаліся іх бацькі. Гераізм барскіх канфедэратаў, трыумф Канстытуцыі 3 мая 1791 года і легендарны воблік Тадэвуша Касцюшкі – усё гэта поўніла ўяўленне філаматаў вобразамі жывой і слаўнай гісторыі. Водгукі нядаўніх бітваў і паразы Напалеона клікалі іх на пошук уласных шляхоў змагання. Маладое пакаленне віленскай моладзі чулася пакліканым сцвярджаць новыя ідэалы, а рамантычная эпоха падказвала ім шукаць іх ва ўласнай гісторыі – у гісторыі роднага краю.

Так ажывалі і напаўняліся новым зместам у філамацкіх вершах Міцкевіча даўнія сармацка-рыцарскія ідэалы годнага служэння айчыне, вернасці сяброўству, шчырасці і братэрству ва ўзаемаадносінах, вольнасці як адзіна магчымай формы існавання людзей і дзяржаў у свеце. На хвалі новых рамантычных павеваў Міцкевіч узнаўляў і адухоўліваў старашляхетныя

рыцарскія ідэалы, што вызначалі кодэкс паводзін вольных паспалітых грамадзянаў нядаўна страчанай пакаленнем бацькоў філаматаў Айчыны – Рэчы Паспалітай. Чаму гэтыя вершы лічацца маніфэстамі філамацкага руху? Таму што Міцкевіч фарміруе ў іх духоўныя і змагарныя задачы новага пакалення, на долю якога выпала выпраўляць памылкі бацькоў. Гэтыя вершы заўсёды згадваюць даследчыкі ў кантэксце філамацкай біяграфіі паэта. Асноўная ўвага тут звычайна надаецца знакамітай “Одзе да маладосці”, сэнс якой выглядае найбольш таямнічым і прарочым. Але нягледзячы на тое, што названыя вершы з’яўляюцца, можна сказаць, хрэстаматычнымі ў тэме філамацкага руху і згадваць іх стала агульным месцам міцкевічазнаўства, усё ж, як нам падаецца, часцей за ўсё гэтыя вершы менавіта толькі згадваюцца (у кантэкście гісторыі іх стварэння або без яго). Змест іх здаецца настолькі празрыстым і зразумелым, што не патрабуе ніякіх дадатковых каментарыяў або заглыбленай інтэрпрэтацыі. Прынамсі так выглядае справа ў беларускім міцкевічазнаўстве. Асноўная ўвага даследчыкаў, як ужо згадвалася, тут скіравана на такія багатыя таямніцамі свайго зместу і насычаныя “беларускім духам” творы, як баллады, паэмы “Дзяды” і “Пан Тадэвуш”, мастацкая змястоўнасць якіх, сапраўды, невычарпальная, а значэнне для беларускай культуры звышкаштоўнае. Але шлях паэта да гэтых твораў пачынаўся і ад філамацкай “трыяды” таксама.

У беларускім міцкевічазнаўстве нязменна адзначаецца надзвычайная папулярнасць вершаваных філамацкіх маніфэстаў Міцкевіча: “Усведамленне велічы задач Таварыства філаматаў, самаахвярнасць у змаганні за свае ідэалы, радасць сяброўства – усё гэта выдатна паказана і ў іншых філамацкіх вершах паэта, сярод якіх асабліва папулярнымі ў моладзі былі “Песня Адама”, “Ода да маладосці”, “Песня філарэтаў” [Цвірка 2003, 20]. Такім жа пафасам прасякнута і заўвага А.А.Лойкі – аўтара першай на Беларусі манаграфіі пра Міцкевіча “Адам Міцкевіч і беларуская літаратура” (1959), дзе глыбока даследаваны ўплыў беларускага фальклору на мастацкі свет балад і паэмы “Дзяды”. А.Лойка слухна называе Міцкевіча “духоўным бацькам” філаматаў, хоць той быў фактычна іхнім равеснікам [Лойка 2000, 9]. У 1998 г. да 200-гадовага юбілея паэта было выдадзена другое па ліку ў беларускім міцкевічазнаўстве манаграфічнае даследаванне У.І.Мархеля “Ты як здароўе...”: Адам Міцкевіч і тэндэнцыі адраджэння беларускай літаратуры” (новае, дапрацавае выданне гэтай кнігі пад тытулам “Шлях паэта...” выйшла ў 2003 г.). У полі даследчыцкага зроку тут ізноў найперш баллады, паэмы “Дзяды” і “Пан Тадэвуш”. Аднак нямала ўвагі нададзена і санетам, якія аўтар перад гэтым узнавіў у новай густоўнай перакладчыцкай версіі. Не абыйдзена ўвагай таксама і “Ода да маладосці”. У.Мархель слухна піша, што гэты твор “шматмерны і, па ўсёй верагоднасці, зашыфраваны” [Мархель 2003, 22], што ён выяўляе “рамантычную памкнёнасць аўтара ў будучыню, яго мройнае сяганне за межы свайго часу і вялікую надзею на маладую сілу дружных аднадумцаў” [Мархель 2003, 23].

Польскае міцкевічазнаўства значна шырэй разглядае гэтыя творы. Так, нязменна звяртаецца ўвага на канцэптальную важнасць наступных радкоў з

“Песні філарэтаў”: *“Cyrkla, wagi i miary // Do martwych użyj brył; // Mierz siłę na zamiary, // Nie zamiar podłóg sił”* [Mickiewicz 1974, 72-74]. Такім чынам, прынцып заўсёднай гатоўнасці да звышзадачаў вызначаў кодэкс паводзін філаматаў, сцвердзіўся як лозунг, “водгалас якога ішоў праз увесь романтизм” [Romantyzm 2000, 247]. Досыць глыбока аналізуецца і “Ода да маладосці”. Найперш адзначаецца, што напачатку яна не была належным чынам успрынята і ацэнена ў філамацкім асяроддзі, дзе яе, апрача Малеўскага, абазнанага ў нямецкай літаратуры, ніхто не зразумеў. Малеўскі ж назваў “Оду...” Міцкевіча, як вядома, “хроснай дачкой Шылера”, адчуўшы ў ёй уплыў вядомага тады верша-гімна нямецкага рамантыка “Да маладосці” (“An die Freundschaft”). Ні шылераўскі ўплыў, ні адчувальная сувязь з таямнічай містыкай масонскіх ложаў не былі тады зразумелымі ў філамацкім асяроддзі і не здаваліся вартаснымі. “Самасвядомасць маладосці была выказана ў одзе з моцай невядомай яшчэ польскай паэзіі, – тлумачыць такую рэакцыю Аліна Віткоўска. – Не толькі таму, што маладосць тут абсалютызавалася як каштоўнасць. Але таксама таму, што маладосць не разглядалася тут ні як катэгорыя біялагічная, ні сацыялагічная, але як крэацыйнае выяўленне Боскай моцы, як складнік універсальнага парадку свету. Сталы параўнаўчы кантэкст Бога і маладосці, двух творчых сіл, што выклікаюць да існавання само быццё, робіць з маладосці своеасаблівы абсалют і дзейсную сілу ва ўсялюдзкім духовым універсуме. У гэтым менавіта трэба бачыць крыніцу таго голасу моцы, сілы і размаху, аб якім звыкла гавораць як аб рамантычным складніку “Оды да маладосці” і яе неверагоднай здольнасці ўздзейнічаць /.../ Запавет стварэння новага свету і гарантыя крэацыйнай моцы маглі быць прачытаны і канкрэтызаваны на розныя лады, у тым ліку і на палітычны, што падцвярджаецца рэцэпцыяй оды пад час лістападаўскага паўстання і пазней у рэвалюцыйных рухах” [Romantyzm 2000, 247-248].

Такая, можна сказаць, сучасная хрэстаматыйная трактоўка “Оды да маладосці” ў польскім літаратуразнаўстве. Аліна Віткоўска, найбольш слынным у сучаснасці польскі даследчык-міцкевічазнаўца, неаднаразова звяртае сваю увагу на філамацкія вершы паэта, на тыя літаратурныя ўплывы, што сфарміравалі іх эстэтычнае і духоўнае поле. Так, яна ўказвае на тое, што жанры оды, гімна і песні сталі папулярнымі ў творчасці філаматаў, дзякуючы Гёрдерліну, які ўвёў менавіта гэтыя жанры ў шырокі ўжытак, выцясніўшы моду на сентыментальныя элегіі. Яго вершы “На дзень свята сяброўства”, “Песня сяброўства”, “Гімн да сяброўства” былі вельмі папулярнымі сярод тагачаснай нямецкай моладзі і аказалі ўплыў на далейшае развіццё рамантычнай еўрапейскай паэзіі [Witkowska 1998, 152]. Даследчыца гаворыць таксама і аб уплыве творчасці Францішка Карпінскага: менавіта яго “Pieśń przyjacielska przy kielichu”, на яе думку, ёсць “адной з патронак” Міцкевічавай “Песні філарэтаў” [Witkowska 1998, 70]. Указвае таксама даследчыца яшчэ раз і на “патранат” драмы Ф.Шылера “Разбойнікі” над такімі творамі Міцкевіча, як ІУ частка паэмы “Дзяды” і “Ода да маладосці”: “Праблематыка бунту і постаць адзінкі, што паўстала супраць свету, не

давалі і падумаць без адсылкі да “Разбойнікаў” [Witkowska 1998, 279]. Халоднасць успрымання “Оды да маладосці” ў філамацкім асяроддзі А.Віткоўска тлумачыць тым, што яна з’явілася адначасова і спознена і зарана. Спознена таму, што зімой 1820 года ў Вільні панавалі настроі “першага расчаравання ў магчымасці рэалізацыі маральнай утопіі моладзі”. Зарана ў адносінах да будучага канспірацыйнага становішча і праграм постфіламацкіх саюзаў, філадэльфістаў і часткова філарэтаў, “для якіх ода мела шансы стаць зашыфраваным вершам аб пераможнай барацьбе з гвалтам. У такой ролі яна з’явілася на дзесяць гадоў пазней на мурах паўстаўшай Варшавы ў лістападаўскія дні 1830 года” [Witkowska 1998, 280].

Такім чынам, ідэйна-мастацкі змест і значэнне “Оды да маладосці”, літаратурны кантэкст, у якім філамацкія вершы Міцкевіча ўзніклі, раскрыты ў польскім літаратуразнаўстве дастаткова глыбока. У нашых разважаннях мы будзем абапірацца на ўжо зробленыя высновы і паспрабуем дапоўніць інтэрпрэтацыю гэтых твораў з улікам важнасці іх маніфестацыйнага значэння для выпрацоўкі філамацкай этычнай канцэпцыі, сцвярджэння новых рамантычных ідэалаў і новага светапогляду.

Найбольш ранняя з філамацкіх “застольных песенак” была песня “Hej, radością oczu błysną”, якая друкуецца цяпер у беларускіх зборніках перакладаў Міцкевіча як “Песня Адама”, хоць гэта і не аўтарская назва. Як вядома, тэкст быў прысланы паэтам сябрам з Коўна і быў прызначаны для спявання на імянінах Францішка Малеўскага 1/13 лістапада 1819 г. У сваім лісце Міцкевіч прасіў прабачэння за тое, што не можа прысутнічаць на імянінах і за тое, што “меўся напісаць ямбы, але не напісаў” [Mickiewicz 1974, 62]. “Ямбы”, відаць, лічыліся больш сур’ёзным і вартым увагі ўзорам паэтычнага выяўлення сяброўскіх пачуццяў, таму Міцкевіч нібыта апраўдваўся: “Маеце хаця б ліхую песеньку; спяваючы, прыпомніце Адама. Я ў суботу а сёмай куплю бутэльку віна, з Нелавіцкім (з калегам-настаўнікам у Коўне) піць буду ў духу \...\ тваё здароўе, не так гучна, але таксама сардэчна, бо заўсёды любіць Яроша Адам...” [Mickiewicz 1974, 62]. Апісанне імяніннай імпрэзы было зроблена А.Петрашкевічам. Яна адбывалася 1-га лістапада ў мурах універсітэта за касцёлам “у Дыянізага” (кс.Хлявінскага). У рэляцыі Петрашкевіча верш Міцкевіча запісаны без тытула, а чытаў яго пад час урачыстасці Ян Чачот. Песня набыла шырокую папулярнасць, спявалася на музыку “jakiejs pieśni wolnomularskiej” [Mickiewicz 1974, 63]. Яе спявалі таксама на першай маёўцы прамяністых 6(18) мая 1820 г., аднак гэта не спадабалася некаторым філаматам (Малеўскаму і Яжоўскаму), якія былі супраць такога пашырэння выключна “філамацкай” уласнасці. Аднак, як згадваецца ў каментарыі да твора, “наsupерак такому нежаданню песенька хутка пачала служыць сваімі праграмнымі заклікамі ўсёй віленскай моладзі, застаючыся таксама і надалей у ролі сяброўска-філамацкага спеву” [Mickiewicz 1974, 63].

Гэты твор слухна лічыцца гімнам сяброўству, даверу, служэнню айчыне. Апяваючы пачуццё радаснага ўзвышанага сяброўства, не абцяжаранага “ліслівасцю (пахлебствам), хітрасцю і раскошай”, аўтар

заклікае да шчырага даверу ў адносінах, бо толькі пачуцці і жаданні адкрытых сэрцаў стануць аб'яўленнем святых праўдаў жыцця: *“Braterstwa ogniwem spięci, // Zdejmijmy z serca zasłonę, // Otwórzmy czucia i chęci. // Święte, co tu objawione!”* [Mickiewicz 1974, 61]. Толькі з такімі адкрытымі сэрцамі можна пераступіць парог “вечнага храма” (адно са значэнняў слова “przybytek” мае кніжную трактоўку “храм, святыня”, відаць, менавіта ў гэтым сэнсе яго выкарыстаў у вершы Міцкевіч, а не ў сэнсе “набытак”, што прапаноўваецца сучасным беларускім перакладам). Захавальнікам чаго ёсць гэты “вечны храм”, паводле Міцкевіча, якія святыя рэчы ў ім знаходзяцца? Бо, як вядома, у хрысціянскай традыцыі храм (касцёл) ёсць месцам яднання з Богам у Хрысце і месцам знаходжання Святога Духа, а значыць – месцам “дзеяння” Трыадзінага Бога. Святое “трыадзінства” ў вершы Міцкевіча, як вядома, ўвасабляюць “айчына, навука, цнота (добрачыннасць)” – вось філамацкая этычная трыяда і яна двойчы паўторана ў тэксе. Гэта мэта, якой годна прысягаюць сябры, і гэта ідэал, да якога ім трэба дайсці: “Дойдем, хоць прыкрая дарога, // Калі брат брату падасць руку, // Бо нам і неба памагае, // І мужнасць, праца і згода!”. Тыя, хто знайшоў сябе ў гэтым сяброўстве, мусяць помніць і зважаць на заяўленыя правілы (“Статуты”), быць вернымі сваёй прысязе: *“Pomni na przysięgę swoją // I w każdej chwili żywota // Niechaj tu na myśli stoją // Ojczyzna, nauka, cnota”* [Mickiewicz 1974, 62]. “Памятай сваю прысягу, і кожную хвіліну жыцця няхай будзе ў тваіх думках Айчына, навука і цнота”, – аб'яўленыя такім чынам тры “святых рэчы” для філамата складаюць, па-сутнасці, кодэкс філамацкай этыкі, ствараюць ідэал, якому належыць служыць. Цэнтральным кампанентам філамацкай “трыяды”, бясспрэчна, з'яўляецца “Айчына”, узвышаная і сакралізаваная ў рыцарскай свядомасці філаматаў як “найпершая каханая”. Такое разуменне айчыны мы знаходзім у перапісцы Міцкевіча з Янам Чачотам і ў баладзе Чачота “Наваградскі замак”: *“Каханкаю першаю нашай – айчына, // Ёй служым, яе мы шануем, // Другая ж каханка, вядома ж, дзяўчына, // Якую кахаем, мілуем”* (пер. К.Цвіркі) [Чачот 1996, 87]. Такім чынам, у “Песні” перад намі не проста новы кодэкс паводзін моладзі, але кодэкс, які мае даўнюю рыцарскую традыцыю, заглыбляецца ў этыку сарматызму з уласцівым сармацкай ментальнасці культам айчыны, веры і свабоды. Шляхецка-рыцарская эпоха за чвэрць стагоддзя перад філаматамі адыйшла, як ужо згадвалася, у гісторыю разам разабранай на часткі Рэччу Паспалітай. Горыч паражэння і стратаў, якую перажылі іх бацькі, перадалася філаматам, як кажуць, з малаком маці. Яны адчувалі сябе новым пакаленнем, якому ад нараджэння накінута няволя. Ад іх учынкаў, іх салідарнасці залежала будучыня айчыны, яе вольнасць. Дзеля гэтых святых ідэалаў трэба было гартаваць свае творчыя сілы і дух, набываць веды і бачыць маральныя карані зла. Духоўныя і этычныя традыцыі, выпрацаваныя годнымі продкамі, набывалі асаблівую каштоўнасць і значнасць. Яны набывалі статус абсалютных духоўных каштоўнасцяў. У “Песні” яшчэ няма той ідэі змагання, якая з'явіцца ў “Одзе да маладосці”. Але ўжо тут ёсць новы ідэал рыцара – рыцара духу, які спавядае ідэалы сяброўскага яднання, братэрства – як дзеля

вялікай патрыятычнай мэты, так і таму, што такім чынам рэалізуецца вялікі Боскі завет любові. На гэтым адвечным Боскім запеце трымаецца рыцарскі маральны кодэкс філаматаў, бо ён сваім святлом супрацьпастаўлены панаванню няволі – “прыкрай дарозе” гвалту. Прастата, суровасць і адвага – старыя сармацкія каштоўнасці, выпрацаваныя культурай і этыкай продкаў, тут адгукнуліся і сталі абноўленымі сімваламі новага часу. Міцкевічаў Навагрудак быў калісьці адным з цэнтраў шляхецкіх вольнасцяў, быў “вялікім” (княскім) і “рэспубліканскім” (народным) [Maciejewski 1974, 24]. Тут быў свой адпаведнік сойму і сенату, былі выбары, суверэннымі былі шляхта і месцічы. Даследчык падкрэслівае традыцыйнае збліжэнне ў сарматызме – культурнай фармацыі даўняй Рэчы Паспалітай – элітарнай культуры арыстакратычных колаў з сялянскай народнай культурай. Дыстанцыя паміж імі пераадольвалася, яны ўзаемна ўплывалі адна на адну, уплыў фальклора ў культуры сарматызму быў заўжды дужа адчувальны, таксама як і культ “свойскасці” [Maciejewski 1974, 28]. Гэта ўсё акажацца ў далейшым прыдатнай і дабратворнай спадчынай для рамантыкаў-філаматаў, праявіцца і ў названай “Песні Адама”, і далей у баладнай творчасці. Вось жа менавіта даўні традыцыйны для краю культ “свойскасці”, прыяцельства аднаўляў Міцкевіч, прапануючы яго як новы (“прызабыты”) ідэал і актуалізуючы такім чынам сарматызм як духоўную каштоўнасць свайго народа, знішчэнню якой фактычна прысвяціла сябе Расейская імперыя.

У даследаванні Я.Мацяеўскага таксама высунута і абгрунтавана паняцце “сармацкай трыяды”: “Вера” (відавочна, рымакаталіцкая) што раз мацней лучылася з “вольнасцю” і “айчынай” у трыядзе, святой для кожнага сармата, прадмет культу і аб’ект, які належыць бараніць ад якой-кольвек страты” [Maciejewski 1974, 34]. Такім чынам, “*вера, вольнасць і айчына*” складалі сутнасць традыцыйнай “сармацкай трыяды”, і ў такіх варунках развівалася сармацкая ментальнасць, выпрацоўвалася сармацкая ідэалогія і ўсё, што складала асаблівасці быту і звычаяў краю, дзе нарадзіўся Міцкевіч. Жыццё тутэйшай дробнай местачковай шляхты, якая захоўвала прастату і суровасць шляхецкага быту, паважала годнасць, вольнасць і любіла айчыну, яшчэ мала змянілася з таго часу. Міцкевіч вырас у сям’і, дзе спавядаліся гэтыя даўнія сармацка-рыцарскія ідэалы, паважалася права, а “Статут Вялікага Княства Літоўскага” і Канстытуцыя 3 мая лічыліся вяршэнствам законаў. Аднак у рэальнасці гэта ўсё было ўжо страчанай спадчынай. Аб яе вяртанні і новым адраджэнні краю марылі і першае паднявольнае пакаленне шляхецкіх дзяцей – тыя ж філаматы, і іх нашчадкі, што годна змагаліся ў 1863 г. у атрадах Кастуся Каліноўскага. Якім жа мог быць яшчэ кодэкс гонару філаматаў, як не заснаваным на даўняй рыцарскай традыцыі продкаў! І як жа па-новаму ён гучаў, як асвятляў думкі і душы Міцкевічавых сяброў! Менавіта таму “Песня” Міцкевіча стала гімнам усёй віленскай моладзі, а не проста варыянтам сяброўскай застольнай віншавальнай песенькі. Вось такая “песенька”, як нібыта несур’ёзна назваў яе сам аўтар. “Ямбы”, мабыць, былі б чымсьці яшчэ больш сур’ёзным.

На першы погляд, застольны, Бахусавы, характар мае і “Песня філарэтаў” – таксама гімнаграфічны верш. У парызскім выданні 1844 г. адзначалася, што першая страфа верша ёсць наследаваннем нямецкіх “песняў буршоўскіх” – вясёлых студэнцкіх песень. “Студэнцкі” стыль твора праглядаўся і ў характэрных зваротах па чарзе да розных груп філарэтаў, якія дзяліліся на юрыстаў, хімікаў, матэматыкаў, фізікаў і іншых [Mickiewicz 1974, 71]. Да прадстаўнікоў кожнай з галін навукі звяртаецца аўтар, і гэтая форма таксама лічыцца запазычанай і перанесенай Міцкевічам “на польскую глебу”. “Будзем карыстацца жыццём!” – такі галоўны матыў твора паводле першай, запазычанай, страфы, дзе мы бачым і вобраз хмельнай “*czary złotej*”, якая аб’ядноўвае сяброў у вясёлым застоллі. Вядомы расейскі славіст пачатку XX ст. А.Л.Пагодзін, які напісаў грунтоўную двухтомную манаграфію пра жыццё і творчасць Міцкевіча, зазначыў пра гэты верш: “У такім бадзёрым тоне песня працягваецца яшчэ некалькі строфаў, далучаючы радкі, якіх няма ў далёка адыйшоўшым нямецкім арыгінале, што ўслаўляў “свабоду буршаў”, і абвяшчаецца гучнае ура “возлюбленной родине” [Погодин 1912, 124]. Радкі аб “польскім мёдзе” ў залатой чары даследчык расцэньваў як прарыў “моцных нацыяналістычных нот”. Сур’ёзны ж матыў, на яго думку, гучыць пазней: “Давно слагавшееся у поэта убеждение, что высокая цель создает и людей, достойных к ней идти, убеждение, которое находило себе выражение уже в студенческих проектах организации, теперь принимает форму, сделавшуюся знаменитой в польской поэзии: “...Mierz siłę na zamiary, // Nie zamiar podług sił” [Погодин 1912, 125]. Трэба сказаць, што ў польскіх даследаваннях таксама робіцца акцэнт на канцэптуальнай важнасці менавіта гэтых радкоў.

Аднак, на нашу думку, варта больш глыбока ўгледзецца ў хмельны вобраз “залатой чары”, анакрэантычны сэнс якога здаецца досыць празрыстым і адназначным: паэтызацыя сяброўскага застолля і яднання студэнцкай кампаніі за келіхам віна. Але мы гаворым аб ідэйным маніфесце віленскай моладзі! Дарэчы, пад час следства адным з пунктаў абвінавачвання Міцкевіча была менавіта “Песня філарэтаў”, бо камісія разгледзела ў ёй “патрыятычна-рэвалюцыйныя лозунгі”, прыкрытыя “плашчыкам вясёлай песенькі анакрэантычнай” [Mickiewicz 1974, 74]. Аднак пад час следства Зан і іншыя стараліся прадставіць песню як “нявінны заклік да вясёлага баўлення часу”. Такім чынам, несур’ёзная, на першы погляд, форма верша і матыў хмельнай радасці мелі глыбокі ўнутраны сэнс, “маска анакрэантычнай песенькі добра выконвала сваё заданне”. Упершыню твор быў апублікаваны ў 1828 г. у часопісе “*Motył*” – без імені аўтара пад назвай “Анакрэонтык” [Mickiewicz 1974, 75]. Даследчыкаў заўсёды здзіўляла тое, што твор быў выдадзены пад уласнай назвай “Песня філарэтаў” у падцэнзурным варшаўскім выданні 1858 г. Але апрача шчаслівых магчымасцяў друку, песня разыходзілася ў шматлікіх спісках і была дужа папулярная ў часе паўстання 1830 г.

Вернемся да вобраза чары – “звястункі салодкіх хвілін”. Ён, бяспрэчна, з’яўляецца ключавым, бо аб’ядноўвае вакол сябе ўсё дзеянне,

утварае “кола”, у якім сябры перадаюць чару. Усё гэта нагадвае рытуал, сэнс саўдзелу ў якім – яднанне. Чара робіцца сімвалам яднання, сяброўства і – перспектывы, бо ў гэтай чары не проста віно, але менавіта “польскі мёд”. У сяброўскім коле адбываецца сімвалічнае далучэнне да айчыны – прычашчэнне яе тайнаў. Так чара, па-сутнасці, робіцца сакральным сімвалам. Гэта не звычайная хмельная чарка – гэта сакральная чара, у якой закладзена эўхарыстычная сімволіка: прычасце “медам айчыны” для філаматаў нагадвае прычасце хрысціян цэлам і крывёю Хрыста. Менавіта такія, з адзнакай святасці, адносіны аўтара да айчыны. Так знешняя, анакрэантычная, сімволіка лучыцца з унутранай, хрысціянскай, у адным вобразе – “залатой чары”. “Czara złota” становіцца нібы той святы “Грааль” – “у заходнееўрапейскіх сярэдневяковых легендах таямнічая пасудзіна, дзеля набліжэння да якой і далучэння да яе цудатворнай сілы рыцары здзяйсняюць свае подзвігі” [Міфалогічэскій... 1991, 161]. “Грааль” – міфапэтычны сімвал, і, па легендам, лічылася, што ён быў менавіта “чарай Госпада”, або пацірам, што служыў Хрысту і яго апосталам пад час Тайнай Вячэры. Па іншай легендарнай версіі гэта чара, у якую святы Іосіф, які зняў цела распятага Хрыста з крыжа, сабраў туды Яго кроў. І ў тым, і ў іншым выпадку “Грааль” лічыцца, несумненна, эўхарыстычным сімвалам. Прычасце з яго дае жыццё вечнае, так як і пад час святой імшы атрыманне святых сакрамантаў цела і крыві Хрыста адчыняе таямніцу несмяротнасці.

У “Песні філарэтаў” Міцкевіча бачым новае пэтычнае напаўненне і пераасэнсаванне сімвала. З аднаго боку, вонкава “czara złota” – анакрэантычны вобраз, што падкрэслівае і сам аўтар: “*My ze złotych metali // Wasza sięgnijmy kwas*” [Mickiewicz 1974, 72]. Але ж не прасты “Бахусавы квас” п’юць філарэты, пускаючы чару “па колу”. “*Polski pijemy miód*”, – гаворыць аўтар, і, такім чынам, унутры чары – “польскі мёд”, або “цела і кроў” айчыны. Айчына ж – паняволеная, то бок “распятая” (вобраз распятай айчыны, як вядома, з’явіцца пазней у “відзежы” ксяндза Пятра ў III частцы паэмы “Дзяды”), зняважаная, і яна чакае свайго адраджэння-ўваскрэсення. Так адбывалася новая міфалагізацыя “чары” ў вершы Міцкевіча, пэтызаваўся новы “Грааль”, а прычасце “медам айчыны” выглядала як новая патрыятычная “эўхарыстыя”. У нашым разуменні менавіта такое тлумачэнне верша, у якім сакралізуецца айчына і рыцарскае служэнне ёй філамацкай моладзі, з’яўляецца адэкватным мастацкай задуме аўтара. Менавіта гэта быў “шлях, ісціна і жыццё”, прамоўленае вуснамі філамацкага прарока. Вось у чым, на нашу думку, неўміручае значэнне гэтага верша і яго харызматычнае ўздзеянне на ўсіх без выключэння.

Наконт таямнічасці і сакральнасці “Оды да маладосці” ўжо неаднойчы пісалася і ў польскім, і ў беларускім, і ў расейскім міцкевічазнаўстве. Меркаванні А.Віткоўскай і У.Мархеля мы ўжо прыводзілі. Цэнтральную ідэю оды ў лучнасці з усім філамацкім цыклам досыць трапна акрэсліў А.Л.Пагодзін. Ён пісаў, што ў одзе “больш выразна, чым у ранейшых філамацкіх і філарэцкіх вершах Міцкевіча выяўляецца наступальнае сутыкненне маладога пакалення, што імкнецца да ідэалу, вышэйшага за сілы,

з пакаленнем старым і разважлівым, прадстаўленым Снядэцкім і іншымі віленскімі аўтарытэтамі” [Погодин 1912, 126-127]. Вось гэты “*ідэал, вышэйшы за сілы*”, што набыў прынцыповае значэнне ў “Песні філарэтаў”, распрацоўваецца ў одзе з новай сілай. Пагодзін пісаў таксама аб незвычайнай форме верша, што яўна выбівалася з тых традыцый нямецкага рамантызму, якім напачатку наслідаваў Міцкевіч. “Поражает и необычайное изящество формы оригинала, мощный свободный стих, и смелый порыв к свободе, и уже сложившаяся вера в романтизм, который разбивает лёд старой бесчувственной литературы. Этот гимн дружбе и молодости, которые весь мир перевернут, звучал призывом к подвигам, от которых отворачивался “разсудок”, ставший теперь таким ненавистным Мицкевичу” [Погодин 1912, 128]. Пагодзін таксама пісаў аб тым, што бліжэйшыя сябры, Зан і Чачот, не зразумелі наватарскі сэнс оды, і аб уплыве Шылера, хоць Міцкевіч здолеў пераадолець той уплыў і выйсці на рубяжы новага асэнсавання рэчаіснасці. Першым уплыў нямецкага рамантыка адзначыў, як вядома, Малейскі, назваўшы оду Міцкевіча “хроснай дачкой Шылера”. У тым жа лісце ён слухна ўспрымаў “Оду да маладосці” ў непарыўным адзінстве з “Гімнам на дзень Звеставання Найсвяцейшай Панне Марыі”. Творы былі напісаны Міцкевічам амаль адначасова ў снежні 1820 г. і разам былі дасланыя сябрам з Коўна за подпісам *Poraj* (такую назву, як вядома, меў герб роду Міцкевічаў). “Гімн трымае ў мяне першынство вынаходніцтвам формы, а ода – думкі,” – пісаў аб сваіх уражаннях Малейскі [Mickiewicz 1974, 191].

На нашу думку, Малейскі, несумненна, меў рацыю, ставячы гімн і оду побач, бо сакральны змест “Оды да маладосці” звязаны з “Гімнам на дзень Звеставання Найсвяцейшай Панне Марыі”. Гімн напоўнены прадвесцем Цуду Божага з’яўлення, у ім прысутнічае вобраз Прарока, які выклікае вышэйшыя сілы, каб запаліць свой дух, бо “з Боства ідзе толькі Боскае гранне”:

І грымну грудзьмі, каб дрыжалі,
Што свету ідзе скананне,
І тло ўсё пад гэтае гранне
Прарве небыцця аблогу.
А гэта Ты ў Тваёй хвале,
Дзе пекла, дзе зоркі свецяць,
Вястует бясконцасць у свеце
І Вечнасці перамогу! [Гімн... 1998, 26].

Далей з надзвычайным узрушэннем апісваецца з’яўленне Нябёснай Панны, у абліччы якой “сябе ўпадабаў Сын Божы”. У “Одзе да маладосці” гучаць матывы смелага і ахвярнага змагання з перашкодамі, змагання за шчасце для ўсіх, зламання гвалту гвалтам, а ўсё развіццё лірычнага дзеяння скіравана да абвяшчэння прышэсця новага Духа, які вястует “агонь любові”: “Юнацтва зачне яго і ўзгадуе, // А дружба здзейсніць яго яднанне” (пераклад А.Вялюгіна і С.Дзяргая) [Міцкевіч 2003, 49]. Сапраўды, розныя палітычныя і сацыяльныя абставіны штораза канкрэтызавалі і напаялі рэальным зместам гэты твор. Расшыфроўвалі яго таямнічыя прароцтвы ў адпаведным ракурсе і пад час паўстання 1830 г., і ў іншыя часы. Кожны раз уражвала актуальнасць яго зместу і нязмерная вышыня сягання думкі. Рамантызм зрабіў істотнымі

містычна-прарочыя адкрыцці. Ён адсунуў з парадку дня асветніцкі “культ розуму”, супрацьпаставіўшы яму культ містычнай таямніцы і абсалютызацыю духоўных каштоўнасцяў. Ён жа вярнуў і таямніцу живога хрысціянскага Бога як стваральніка свету і трымальніка яго тайнаў. У “Гімне...” мы бачым вобраз прарока – паэта, што становіцца сведкам з’яўлення Прачыстай Дзевы, якая народзіць Бога. Тут ён атрымлівае Духа, каб прамовіць “Оду...” і спазнаць тайну стварэння свету. Менавіта ідэя стварэння (крэацыі) вельмі важная, бо надавала чалавеку незвычайную моц. У хрысціянскай традыцыі “стварэнне было дадзена і даручана чалавеку не як крыніца цягнення, але як аснова творчага існавання ў свеце”, яна вымагае актыўнай жыццёвай пазіцыі ад чалавека, абуджае ў ім “пакліканне дасканаліць усё тое, што створана, – і сябе, і свет” [Пераступіць...1997, 32]. Змест “Оды...” – гэта Дабравесце аб Маладосці, якая збавіць свет. Маладосць, такім чынам, – новы Збаўца свету. Так, на нашу думку, расшыфроўваецца сакральны сэнс “Оды да маладосці”. Як Хрыстос быў пасланы Богам у жорсткі грахоўны свет дзеля збаўлення людзей і вечнага жыцця, так у краі цемры і гвалту адродзіцца і выйдзе з хаосу новы Дух, які “*rocznie na swoim łonie*” маладосць, а ўзгадуе сяброўства. “Станься!” – гучыць у “Гімне...” голас з вышыняў, і – “*...stało // Matką dziewicą, // Bóg ciało!*” [Mickiewicz 1974, 190]. У “Одзе да маладосці” таксама вылучаны момант Боскага тварэння: “Адзіным *stań się* з божай моцы свет рэчаісны паўстаў...”. Так новазапаветная сімволіка пераводзіць у стан святых рэчаў змаганне за айчыну, аб’яўляе чаканне “зары свабоды” і “сонца зваўлення” як новую Праўду жыцця. Ізноў жа ідэя збаўлення тут непарыўна злучае ў сабе і гістарычны, і хрысціянскі кантэксты: “Збаўленне не толькі супрацьстаіць злу, якое існуе ў свеце ў любой яго форме, але і абвясчае перамогу над злом” [Пераступіць 1997, 32]. Тое, што паэтычнае мысленне Міцкевіча было звязана з рэлігійнай сімволікай, робіць універсальнымі яго вершы і яго вобразы, якія пазначаны надзвычайнай харызмай – крэацыйнай энергіяй, здольнай фарміраваць асобу чалавека ў любым гістарычным часе.

Не будзе перабольшаннем сказаць, што уплыў “Оды...” на еўрапейскую грамадскую думку быў надзвычайным. Сакралізацыя маладосці Міцкевічам, абагаўленне яе крэацыйнай творчай моцы дало свой плён, калі ў другой палове XIX ст. паўсталі новыя грамадскія рухі “Маладая Польшча”, “Маладая Італія”, “Маладая Бельгія” і іншыя. Тады ж паўсталі мадэрнісцкая эстэтычная парадыгма, адным з ключавых прынцыпаў якой стаў прынцып маладосці як інавацыйны і крэацыйны: “Маладосць – паняцце, што метафарычна азначае ў мастацкім мадэрнізме творчую інтэнцыю на інавацыйнасць, гатоўнасць да радыкальных трансфармацыяў існуючага сацыякультурнага стану. У розных версіях сустракаецца практычна ва ўсіх кірунках мадэрнісцкага мастацтва” [Постмадэрнізм 2001, 480]. Такім чынам, “Ода да маладосці” і “Гімн на дзень Звеставання...” – два творы, ідэйна-мастацкі змест якіх шчыльна пераплецены, і можна сказаць, што ў пэўным сэнсе “Ода...” знаходзіць сваё тлумачэнне ў “Гімне...”. Праз “Гімн...” адчыняецца яе таямнічы, сакральны, сэнс: “Маці-Дзявіца народзіць Бога-

Сына”, які стане Збаўцам свету, – менавіта гэта стала вядома ў дзень Звеставання. Аналагічна ў “Одзе...”: Маладосць, як тая Найсвяцейшая Панна, народзіць новага Духа, які прынясе ў край “zbawienia /.../ słońce”. Абедзве версіі, такім чынам, ёсць версіямі Збаўлення чалавецтва і іх чыннасць разгортваецца і ў мастацкай, і ў трансцэндэнтнай прасторы.

Філамацкая “трыяда” Адама Міцкевіча – “Песня”, “Песня філарэтаў” і “Ода да маладосці” – выконвала ролю маніфестаў моладзевага руху ў Вільні і ў цэлым Краі, была прасякнута энергіяй творчага духу, злучалася з даўняй культурай сарматызму і з хрысціянскай традыцыяй. Свабода айчыны і служэнне ёй былі мераю ўсіх учынкаў, змаганне за свабоду разумелася як святая справа, даручаная самім Богам. Адпаведна рамантычнаму светаўспрыняццю яна была звязана з пазнаннем трансэмпірычных ісцін. Дзеля Збаўлення свету ад зла прыходзіць на зямлю Хрыстос. Дзеля збаўлення краю ад гвалту, прычасціўшыся “польскім мёдам”, выходзяць у свядомае жыццё філаматы, сутыкнуўшыся адразу ж з перашкодамі. Менавіта ў такім духоўным кантэксце, на нашу думку, найглыбей пазнаецца ідэйна-мастацкая сутнасць філамацкіх вершаў Адама Міцкевіча, і менавіта гэта рупіла нам падкрэсліць цяпер, у 150-я ўгодкі яго смерці ці хутчэй – яго неўміручасці!

Літаратура:

- Лойка А. “...Душою ў радзіме разліўся...” // Міцкевіч А. Вершы і паэмы. – Мн.: Маст. літ., 2000. – С.5-20.
- Мархель У.І. Шлях да Беларусі: Адам Міцкевіч – прадвеснік адраджэння беларускай літаратуры. 2-е выд, дапрац. – Мн.: Бел. навука, 2003. – 123 с.
- Мифологический словарь. / Гл. ред. Е.М.Мелетинский. – Москва: Сов. энциклопедия, 1991. – 736 с.
- Міцкевіч А. Выбраныя творы. – Мн.: Бел. кнігазбор, 2003. – 640 с.
- Міцкевіч А. Гімн на дзень Звеставання Найсвяцейшай Панне Марыі / Пер. Ірыны Багдановіч // Наша вера. 1998. № 3(6). – С.26.
- Пераступіць парог надзеі: Ян Павел II адказвае на пытанні Вітторыё Мэссыры. / Пер. Крыстыны Лялько. Рым-Люблін-Мінск: Сінадальная бібліятэка, 1997. – 160 с.
- Погодин А.Л. Адам Мицкевич: Его жизнь и творчество. Т.1. – Москва: Изд-во В.М.Саблина, 1912.
- Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис “Книжный дом”, 2001. – 1038 с.
- Цвірка К. Вялікі пясняр Беларусі // Міцкевіч А. Выбраныя творы. – Мн.: Бел. кнігазбор, 2003. – С. 5-34.
- Чачот Я. Выбраныя творы. – Мн.: Бел. кнігазбор, 1996. – 374 с.
- Maciejewski J. Sarmatyzm jako formacja kulturowa // Teksty (Warszawa). 1974. № 4. – S.13-42.
- Mickiewicz A. Wybór poezyj. T.1. / Oprac. Cz. Zgorzelski. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1974. – 250 s.
- Romantyzm (A.Witkowska, R.Przybylski). – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000. – 744 s.
- Witkowska A. Równieśnicy Mickiewicza: życiorys jednego pokolenia. – Warszawa: Oficyna wydawnicza Rytm, 1998. – 390 s.